

Prilagodba na studij s obzirom na neka obilježja studenata s invaliditetom

SANDRA BOŠKOVIĆ*

Fakultet zdravstvenih studija
Sveučilište u Rijeci
Rijeka, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 378-056.26-057.87
doi: 10.3935/rsp.v24i1.1342
Primljeno: rujan 2015.

DANIJELA ILIĆ-STOŠOVIĆ

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu
Beograd, Srbija

SANJA SKOČIĆ-MIHIĆ

Učiteljski fakultet
Sveučilište u Rijeci
Rijeka, Hrvatska

Neosporan je značaj visokoškolskog obrazovanja za profesionalni i osobni razvoj osoba s invaliditetom u cilju socijalne uključenosti. Iako je studiranje osoba s invaliditetom u porastu, uspješnost u studiranju je niža u odnosu na studente bez invaliditeta i ovisi o brojnim demografskim značajkama, kao i onim povezanim s invaliditetom. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati prilagodbu studenata s invaliditetom te utječu li na nju dob i spol studenata s invaliditetom, akademsko obrazovanje majke, društveni status, samostalnost u stanovanju, doživljaj invaliditeta i podrška obitelji u studiranju.

Formiran je prigodni uzorak od 64 studenta s invaliditetom s dva najveća sveučilišta u Hrvatskoj i dva u Srbiji. Primijenjena je skala Prilagodbe studenta na studij i potvrđene su dobre metrijske karakteristike na ovom uzorku. Studentice i studenti s invaliditetom su akademski i socijalno prilagođeni na studij slično vršnjacima bez invaliditeta, a pokazuju nižu razinu emocionalne prilagodbe, osobito studentice. Hijerarhijskom regresijskom analizom utvrđeno je da su niža kronološka dob studenta s invaliditetom i neakademsko obrazovanje majke značajni prediktori bolje akademske prilagodbe. Varijable povezane sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje ne objašnja-

* Sandra Bošković, Fakultet zdravstvenih studija, Sveučilište u Rijeci / The Faculty of Health Studies, University of Rijeka, Ul. Viktora Cara Emina 5, 51 000 Rijeka, Hrvatska / Croatia, sandra.boskovic@uniri.hr

vaju akademsku, a objašnjavaju emocionalnu i socijalnu prilagodbu. Pored višeg društvenog statusa obitelji, studenti koji invaliditet vide preprekom u studiranju pokazuju bolju emocionalnu i socijalnu prilagodbu. Ako smatraju da im je u studiranju neophodna podrška obitelji, pokazat će slabiju emocionalnu i bolju socijalnu prilagodbu na studij.

Zahtjevi i ograničenja povezana s invaliditetom utječu na nižu razinu emocionalne prilagodbe zbog čega mjere psihosocijalne podrške u visokom obrazovanju treba usmjeriti na osnaživanje emocionalnih kapaciteta studenata s invaliditetom.

Ključne riječi: visoko obrazovanje, studenti s invaliditetom, prilagodba na studij, inkluzija.

UVOD

Inkluzija, kao politika zastupanja prava osoba s invaliditetom na izjednačen pristup, započinje sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća i u okviru tzv. socijalnog modela promiče pravo na uključenost u društvo i izjednačavanje prava (Skočić Mihić, 2011.). Hrvatska obrazovna politika je inkluzivna i usklađena s međunarodnim dokumentima (Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda 1997.; Konvencija o pravima djeteta, 1989.; Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve iz Jomtien, 1990.; Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom, 1993.; Izjava iz Salamanke, 1994.; Obrazovanje za sve, Dakar, 2000.). Temelji se na pravu svake osobe na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2007.; Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948.; Povelja temeljnih prava Europske unije, 2009.). Obrazovanje, kao osnovno ljudsko pravo za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava (UNESCO, 2010.), temelj je socijalnog uključivanja i gospodarskog razvoja. Zapošljivost i konkurentnost na tržištu rada osoba s invaliditetom ovisi o mjestu obrazovanja: redovnom ili posebnom sustavu i kvaliteti osposoblje-

nosti učenika s invaliditetom za nastavak obrazovanja i zapošljavanje (Kiš-Glavaš, 2008.; Skočić Mihić i Pinoza Kukurin, 2009.). Inkluzivno obrazovanje je globalna agenda, podržana globalnom inicijativom za poticanje prava na obrazovanje za sve (UNESCO, 2005.), koja je promijenila povijesnu obrazovnu paradigmu na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Ono postaje prioritetna politika i u visokom obrazovanju u zadnjem desetljeću (Farnell i Kovač, 2010.), osobito njegova socijalna dimenzija (EACEA/Eurydice 2010.; Clancy, 2010.; Koucký i sur.; 2010.; Eurostudent i Eurostat, 2009. i Eggins 2009.), odnosno dostupnost svima na temelju »sposobnosti« (BFUG – Bologna Process Working Group on Social Dimension and Data on Mobility of Staff and Students in Participating Countries, 2007.: 11). U fokusu su podzastupljene skupine kao što su studenti s invaliditetom, čiji udio u nacionalnom sustavu visokog obrazovanja ne odgovara njihovom udjelu u ukupnoj populaciji (Bošković i Rinčić, 2014.). Uzroci su višedimenzionalni: predrasude, nedostatna obrazovna postignuća, neprilagođen sustav visokog obrazovanja, objektivne prepreke i nedostatak sustavne podrške sveučilišta (Fleischer i sur., 2013.), prepreke u praćenju nastave i izvršavanju obaveza (Madriaga i

sur., 2010.). Dvostruke predrasude prisutne su prema studenticama s invaliditetom, i to u odnosu na spol i invaliditet (Tarandek, 2008.; Barišin i sur., 2011.). One im otežavaju odluku o nastavku školovanja i u slučaju da nastavljaju školovanje otežavaju im i prilagodbu u novu socijalnu sredinu, a u suprotnom utječu na pojavu izolacije, nižeg samopouzdanja i negativnih emocija (Tarandek, 2008.), i posljedično zasnivanju radnog odnosa i obitelji (Barišin i sur., 2011.). Zbog rigidnog obrazovnog sustava, koji je neusklađen s potrebama tržišta, učenici s invaliditetom nedovoljno su osposobljeni za nastavak obrazovanja i zapošljavanje (Kiš-Glavaš, 2009.). Slabije su pripremljeni na ranijim razinama obrazovanja s nižim obrazovnim postignućima, nižim socioekonomskim statusom obitelji i slabijom podrškom obitelji (Divjak i sur., 2008.). Posljedično, nastavak školovanja i studiranje za studente s invaliditetom ima dodatnu važnost jer utječu na kvalitetu života i emocionalni doživljaj sebe (Barišin i sur., 2011.).

Usprkos prisutnim preprekama u studiranju osoba s invaliditetom vezanim uz invaliditet, u posljednjem desetljeću povećao se broj ovih studenata u visokoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj (Vlada Republike Hrvatske, 2013.) i Srbiji (Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji, 2012.). Međutim, i dalje je neadekvatna zastupljenost studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju u Hrvatskoj i kreće se od 0,3% do 0,4% (Izvjешće Ureda Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, 2013.), iako ne postoji precizna evidencija (Urbanc, Laklija, Milić Babić i Branica, 2014.). Slično, ne postoji ni u Srbiji, ali procjenjuje se da je 0,5% studentske populacije s invaliditetom (Akšić, 2013.). Veća zastupljenost osoba s invaliditetom u studentskoj populaciji rezultat je prije svega zakonski normirane inicijative za većim uključivanjem na razini

Europske unije. Pratio ju je i razvoj sustava institucionalnih službi potpore studentima s invaliditetom, studentski aktivizam i kvalitetni rad studentskih udruga u rješavanju svakodnevnih poteškoća studenata s invaliditetom (Kiš-Glavaš i Novak, 2012.). Snažan zamah u razvoju službi podrške i osiguravanju preduvjeta studentima s invaliditetom na visoko obrazovanje u Hrvatskoj dogodio se u okviru *Tempus projekta Education for Equal Opportunities at Croatian Universities – EduQuality* (2010.). Otvoreni su uredi za studente s invaliditetom na šest sveučilišta u Hrvatskoj, donešene su osnovne smjernice osiguravanja pristupa studentima s invaliditetom, izrađeni su pravni i strateški ciljevi pristupačnosti visokog obrazovanja, osigurane su prijavne i upisne procedure, stipendije, pravo na organizirani prijevoz i osigurani preduvjeti kreiranja kvalitetnog akademskog okruženja (Izvjешće Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, 2012.). Uz osiguravanje prava na pristup visokom obrazovanju i službi podrške, izuzetno je važna podrška obitelji. Podrška obitelji je oblik podrške koji najčešće ima funkciju pozitivne emocionalne i instrumentalne podrške (Wills i Shinar, 2000.). Subjektivna percepcija potrebe za podrškom od strane obitelji jedna je od potreba koju iskazuju osobe s invaliditetom i ona predstavlja jedan od indikatora percipirane podrške socijalne sredine (Jokić-Begić, 2013.).

PRILAGODBA NA STUDIJ

Uspješnost prilagodbe na studij značajan je prediktor akademskog postignuća i pokazatelj efikasnosti studiranja svih studenata (Novak i sur., 2012.). Povezana je s dobi, osobinama ličnosti, socijalnom podrškom, životnim uvjetima i s već usvojenim strategijama suočavanja sa stresom (Livneh i Wilson, 2003.). Broj studenata

koji upisuju studij, ali i postotak onih koji ga nikada ne završe povećava se iz godine u godinu, tako da 30-40% studenata odustaje od studija i nikad se ne vraća na fakultet (Consolvo, 2002.). Prijelaz na fakultet je značajan, ali i stresan životni događaj koji pred mlade ljude postavlja niz novih zahtjeva, a razvoj je odgovor pojedinca na nove situacije i zadatke koji mijenjaju njegovu sadašnju razinu ili kapacitet (Lacković-Grgin i Sorić, 1997.).

Prilagodba na studij je složen proces prilagođavanja na novonastalu situaciju s brojnim promjenama, mjerljiv konstrukt, koji ima široku lepezu ponašajnih i doživljajnih korelata koji se najčešće ispituju kroz akademsku, socijalnu i emocionalnu prilagodbu (Baker, 2004.).

Akadska prilagodba prati se kroz kvalitetu uratka i mjeri ocjenama ili ispitivanjem akademskih ciljeva, stavova prema studiju, motivacije, navika učenja i redovitosti dolaženja na nastavu. Na nju utječu osobine ličnosti i samoefikasnost, odnosno sposobnosti suočavanja s postavljenim izazovima (Kukić, 2008.). Zanemarivanje studentove motivacije i emocija za akademska postignuća dovodi do emocionalnih problema, nižeg samopoštovanja i odustajanja od studija (Gerdes i Mallinckrodt, 1994.).

Emocionalna prilagodba uključuje (ne) prisutnost različitih znakova emocionalne nelagode, tjelesnih simptoma i izostanaka s nastave zbog zdravstvene zaštite. Emocionalne reakcije studenta, slika o sebi i razvoj identiteta povezani su s učenjem i akademskim (ne)uspjehom (Heppner i Neal, 1983.), a prisustvo različitih emocionalnih teškoća i teškoća motivacije uz nisko samopoštovanje čest je uzrok odustajanja od studija (Heppner i Neal, 1983.; Gerdes i Mallinckrodt, 1994.). U općoj populaciji studenata preseljenje u novu sredinu zbog studija utječe na višu razinu stresa i teže prilagođavanje novom načinu života

(Hechanova-Alampay i sur., 2002.). Slično, hrvatski bruceši koji su otišli od kuće zbog studija slabije su emocionalno prilagođeni u odnosu na vršnjake koji su ostali kod kuće, međutim do kraja studija njihova emocionalna prilagodba je bolja (Živčić-Bećirević i sur., 2007.).

Socijalna prilagodba odnosi se na interakcije s kolegama i uključenost u različite izvannastavne aktivnosti na fakultetu (Novak i sur., 2012.). Interakcije s vršnjacima omogućuju osamostaljivanje od primarne obitelji, aktivnu ulogu u razvoju identiteta, stjecanje socijalnih vještina kroz otvorenu i simetričnu komunikaciju radi emocionalne podrške i povratnih informacija o sebi, moralnom rasuđivanju i ponašanju, uspostavljanju odnosa sa suprotnim spolom i formiranje stavova prema budućnosti, a kvaliteta vršnjačkih odnosa u adolescenciji najbolja je prognoza pojedinčevog prilagođavanja u odraslosti (Brković, 2011.). Utjecaj obitelji na razvoj socijalnih vještina vrlo je značajan jer dobri odnosi unutar obitelji utječu na razvoj socijalnih odnosa u okolini. Socijalna prilagodba ovisi o socijalnoj podršci u akademskom okruženju, i to ne samo studentima s invaliditetom, nego i studentima bez invaliditeta (Živčić-Bećirević i sur., 2007.; Vrhovski i sur., 2012.).

Na akademsku prilagodbu utječe obrazovanje roditelja, na način da roditelji prenose vrijednosti svojih postignuća i težnju da djeca postignu barem jednaku razinu obrazovanja, kako bi izbjegli silaznu društvenu pokretljivost (Pavić i Vukelić, 2008.). Studenti s invaliditetom, koji su upisali studij potaknuti sveučilišnom inicijativom povećanja pristupa, nisu imali razvijen tzv. akademski habitus u svojim obiteljima koji olakšava uspješniju prilagodbu na studij (Redmond, 2006.). Studentice pokazuju bolju akademsku i socijalnu, a studenti emocionalnu prilagodbu, dok studenti koji studiraju u drugom gradu na početku studija

imaju slabiju emocionalnu prilagodbu, a na kraju studija bolju (Živčić-Bećirević i sur., 2007.). Istraživanja visokoškolskog obrazovanja studenata s invaliditetom rijetka su i uglavnom kvalitativna (Jalovic i Moisey, 2015.). K tome, navodi se da je prilagodba na studij studenata s invaliditetom pokazatelj kvalitete visokog obrazovanja (Adams i Proctor, 2010.; McNulty, 2014.).

Na temelju ranijih teoretskih spoznaja o razvojnim izazovima u odrastanju osoba s invaliditetom, te arhitektonskim i psihološkim preprekama u osamostaljivanju za vrijeme studija, željelo se istražiti kakva je ukupna razina prilagodbe studenata s invaliditetom na studij. Sukladno ranijem istraživanju prilagodbe na studij opće populacije u Hrvatskoj (Živčić-Bećirević i sur., 2007.), spol, dob i preseljenje imaju efekt na prilagodbu na studij. U inozemnim istraživanjima akademski habitus obitelji prediktor je bolje prilagodbe na studij (Redmond, 2006.), a preseljenje iz roditeljskog doma prediktor slabije prilagodbe na studij (Hechanova-Alampay i sur., 2002.). Operacionaliziran je teorijski model u kojem su identificirane opće značajke (spol, akademski habitus majki i percipirani društveni status) i specifične značajke (samostalnost stanovanja izvan roditeljskog doma, doživljaj invaliditeta i neophodne podrške obitelji u studiranju) koje imaju efekt na prilagodbu na studij. Obuhvaćeni su studenti s invaliditetom koji studiraju na dva najveća sveučilišta u Hrvatskoj i Srbiji, s pripadajućim službama podrške, zbog usklađenih uvjeta studiranja.

U tom kontekstu, ciljevi ovog istraživanja bili su utvrditi: (1) razlikuju li se studenti s invaliditetom u prilagodbi na studij s obzirom na spol i samostalnost stanovanja izvan roditeljskog doma te (2) efekt *dobi, spola, akademskog obrazovanja majke, društvenog statusa, doživljaja invaliditeta i podrške roditelja u studiranju* na

prilagodbu studenta s invaliditetom.

Očekuje se da će studentice s invaliditetom imati značajno bolju akademsku i socijalnu, a studenti emocionalnu prilagodbu, te da će studenti koji žive samostalno imati značajno bolju emocionalnu prilagodbu, sukladno rezultatima opće populacije studenata (Živčić-Bećirević i sur., 2007.).

Temeljem prethodnih istraživanja pretpostavilo se da će dob, spol, akademsko obrazovanje majke i društveni status imati efekt na prilagodbu studenata s invaliditetom, što je potvrđeno ranijim istraživanjima. S obzirom da studenti s invaliditetom imaju složenije zahtjeve u prilagodbi na studij, hijerarhijskom regresijskom analizom u drugom koraku pridodana su tri prediktora povezana s invaliditetom: samostalnost u stanovanju povezana s određenom razinom podrške (primjerice, u studentskim domovima za pojedinu vrstu invaliditeta), doživljaj da invaliditet ometa studiranje i da bez podrške obitelji ne bi mogli uspješno studirati. Pretpostavilo se da će akademsko obrazovanje majke imati efekt na bolju akademsku i socijalnu prilagodbu, muški spol na bolju emocionalnu prilagodbu, viša razina percipirane podrške obitelji i invaliditeta kao neometajućeg čimbenika u studiju na bolju ukupnu prilagodbu.

METODA ISTRAŽIVANJA

Ispitanici

Uzorak čine 33 studentice i 31 student s invaliditetom, prosječne dobi 25 godina u rasponu od 20 do 40 godina, od čega 57 ima status redovnog studenta. Uzorak ispitanika formiran je sukladno zastupljenosti studentske populacije s invaliditetom na pojedinim sveučilištima prema podacima nadležnih ministarstava (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Ministarstvo prosvete, nauke

i tehnološkog razvoja Republike Srbije). Najveći broj studenata s invaliditetom studira na sveučilištima u Zagrebu i Rijeci u Hrvatskoj te Beogradu i Novom Sadu u Srbiji, koja sukladno imaju razvijen sustav podrške u udrugama studenata s invaliditetom i uredima za studente s invaliditetom (Farnell i sur., 2011.; Izvještaj o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Srbiji, 2012.). Većina studenata s invaliditetom na navedenim sveučilištima djeluje u okviru udruga i udruženja studenata s invaliditetom, na Riječkom sveučilištu kroz Ured za studente s invaliditetom, pa su informacije o istraživanju posredovane putem njih. U odnosu na mjesto stanovanja, 31 student živi s roditeljima, 25 u studentskom domu, a 8 samostalno. Petina studenata navodi da im roditelji imaju akademsko obrazovanje, a polovica smatra da njihova obitelj ima visok društveni status. Čak 83% ispitanika smatra da ih zdravstvene teškoće/invaliditet ometaju u studiranju, a 75% ispitanika smatra da bez podrške obitelji ne bi mogli uspješno studirati.

Svi studenti s invaliditetom koji su sudjelovali u ovom istraživanju članovi su udruga ili ureda za studente s invaliditetom pri sveučilištima. Nisu prikupljeni podaci o vrsti invaliditeta studenata koji su sudjelovali u istraživanju.

Mjerni instrument

Sociodemografski podaci o studentu odnose se na dob i spol, a *o obitelji* na akademsku razinu obrazovanja majki i procjenu društvenog statusa obitelji (visok ili nizak).

Tri dihotomne varijable povezane sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje su samostalnost stanovanja studenta s invaliditetom izvan roditeljskog doma, doživljaj zdravstvenog stanja/invaliditeta kao ometajućeg čimbenika u stu-

diranju i nužnost podrške obitelji u studiranju. Preuzete su iz upitnika Eurostatova istraživanja (Institut za razvoj obrazovanja, 2011.; Izvještaj o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Srbiji, 2012.). *Samostalnost stanovanja* opisuje odgovor studenta s kim živi: u roditeljskim domu (0) ili u studentskom domu ili samostalno (1). *Doživljaj zdravstvenog stanja/invaliditeta kao ometajućeg čimbenika u studiranju* označava odgovor studenta percipira li student svoje zdravstveno stanje ili invaliditet ometajućim faktorom u studiranju, s formatom odgovora ne=0, a da=1. *Nužnost podrške obitelji u studiranju* definirana je preko odgovora studenta na pitanje *Smatrate li kako bez podrške obitelji ne biste mogli uspješno studirati?*, pri čemu je ne=0, a da=1.

Skala prilagodbe na studij (Student Adaptation to College Questionnaire, SACQ; Backer i Siryk, 1999.) prilagođena je Skala prilagodbe na studij (Živčić-Bećirević i sur., 2007.), s formatom odgovora na skali Likertovog tipa od 1 (uopće se ne odnosi na mene), 5 (niti se odnosi, niti se ne odnosi na mene) do 9 (u potpunosti se odnosi na mene). Faktorskom analizom glavnih komponenata uz oblimin rotaciju dobivena je trofaktorska struktura (Živčić-Bećirević i sur., 2007.), kao u brojnim drugim istraživanjima (npr. Rice, 1992.; Schultheiss i Blustein, 1994.; Lapsley i sur., 1989.). Metrijske karakteristike provjerene na uzorku hrvatskih studenata govore o visoko pouzdanoj skali koja mjeri tri dimenzije: akademsku, emocionalnu i socijalnu prilagodbu. Akademaska prilagodba ispituje se kroz 24 čestice koje opisuju koliko se dobro student nosi s obrazovnim zahtjevima studija, koliko je zadovoljan studiranjem na odabranom fakultetu i koliko je posvećen studiju. Emocionalna prilagodba sadrži 24 čestice koje opisuju kako student doživljava stres, odnosno opisuju njegove emocije, samopouzdanje i spo-

sobnost koncentracije. Socijalnu prilagodbu opisuje 8 čestica koje se odnose na to koliko se dobro student nosi u odnosima s kolegama, nastavnicima i drugima na studiju. Čestice subskale emocionalne prilagodbe su rekonstruirane i viša vrijednost označava bolju emocionalnu prilagodbu, kao i na ostale dvije skale. Sukladno faktorskoj strukturi dobivenoj na hrvatskom uzorku studenata, u ovom istraživanju čestice su zbrojene u linearne kompozite i provjerena je njihova pouzdanost. Hrvatska verzija skale prevedena je na srpski jezik metodom dvostrukog prijevoda.

Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno od siječnja do ožujka 2013. godine. Informacije o istraživanju upućene su predstavnicima ureda za studente s invaliditetom i udruga za studente s invaliditetom, koji su dali suglasnost i prosljedili informacije o ciljevima i načinu provedbe istraživanja studentima.

Studentima koji su dali pristanak za sudjelovanje u istraživanju poslana je poveznica (<https://www.surveymonkey.com/s/WZCP6GN>) na elektroničku adresu (e-mail). U uvodnom dijelu upitnika studenti su upoznati s ciljevima istraživanja, osiguranom anonimnosti i povjerljivosti podataka te očekivanom vremenu za popunjavanje upitnika (10 minuta). Upitnici su poslani na adrese 50 studenata s invaliditetom u Hrvatskoj i 70 u Srbiji, ukupno 120. Upitnike je u potpunosti ispunilo 62 studenta, od čega 29 studenata iz Hrvatske i 33 iz Srbije, što čini stopu odaziva ispitanika od 32%. U kontaktima s koordinatorima udruga i ureda kao najčešći razlog odbijanja sudjelovanja u istraživanju navode se pojačane obaveze studenata tijekom ispitnih rokova, procjena da im sudjelovanje u istraživanju oduzima

vrijeme planirano za učenje te nemotiviranost jer je mali učinak ovakvih istraživanja na unaprjeđenje njihovog položaja.

Obrada podataka

Korišteno je više statističkih analiza da bi se odgovorilo na istraživačka pitanja. Čestice ove skale zbrojene su u linearni kompozit prema faktorskoj strukturi dobivenoj u istraživanju Živčić Bećirević i sur. (2007.) i izračunata je pouzdanost unutarnje konzistentnosti pojedine subskale. Za utvrđivanje povezanosti među linearnim kompozitima korišten je Pearsonov koeficijent korelacije. Prikazani su osnovni statistički podaci (srednje vrijednosti i standardne devijacije) na linearnim kompozitima. Jednosmjernom analizom varijance na linearnim kompozitima utvrđene su razlike među grupama ispitanika, a regresijskom analizom njihovi prediktori. U analizi podataka korišten je statistički program SPSS 19.

REZULTATI I RASPRAVA

Izračunati su Cronbach alfa koeficijenti pouzdanosti, korelacije među subskalama i prosječni rezultati na subskalama, prikazani u tablici 1.

Tablica 1.
Deskriptivni podaci na Skali prilagodbe na studij

Subskala	n	α		r		Studenti s invaliditetom (n=64)		Studenti opće populacije (n=845)	
		α	r	M	SD	M	SD		
1. Akademska prilagodba	24	0,728		145,50	20,21	153,05	26,44		
2. Emocionalna prilagodba	24	0,878	0,03 ₁₋₂	131,40	31,89	156,51	31,41		
3. Socijalna prilagodba	8	0,825	0,601 ₁₋₃ **	-0,142 ₂₋₃	54,43	11,16	54,89	9,50	

n-broj čestica; α-Cronbach alfa; r-Pearsonov koeficijent korelacije, *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Dobivena je odgovarajuća pouzdanost na sve tri subskale te visoka i značajna korelacija samo između emocionalne i socijalne prilagodbe. Na uzorku opće populacije studenata korelacije su ustanovljene među sve tri subskale, dok je Cronbach alfa slična na subskali emocionalne prilagodbe, niža na socijalnoj prilagodbi, a viša na akademskoj prilagodbi (Živčić-Bećirević i sur., 2007.) u odnosu uzorak studenata s invaliditetom. Također, kada se ukupni rezultat studenata na skali podijeli s brojem varijabli, studenti s invaliditetom imaju podjednak ukupan rezultat na akademskoj (M=6,04), emocionalnoj (M=5,48) i socijalnoj prilagodbi (M=6,80) kao studenti opće populacije.

Astor i suradnici (1999.) navode prepreke u razvoju socijalnih vještina studenata s invaliditetom, koje ne potvrđuju nalazi ovog istraživanja. Studenti s invaliditetom imaju manju podršku vršnjaka u odnosu na vršnjake bez invaliditeta, a zbog utjecaja majki sporije se razvija potreba za uspo-

stavljanjem socijalnih veza s okolinom (Astor i sur., 1999.). Trajna briga uzrokovana zdravstvenim stanjem, od strane obitelji, stvara ograničenja u razvijanju socijalnih odnosa, u skladu s razvojnom dobi i razvijanjem kruga podrške od strane bliskih ljudi. Naime, studenti s invaliditetom pokazuju identičnu razinu socijalne prilagodbe kao njihovi tipični vršnjaci, što implicira i razvijene socijalne vještine.

Međutim, pokazuju nižu emocionalnu prilagodbu na studij u odnosu na opću populaciju studenata, koja nije povezana niti s akademskom niti sa socijalnom prilagodbom.

Razlike u prilagodbi na studij studenata s invaliditetom s obzirom na spol i samostalnost stanovanja

Kako bi se utvrdilo postoji li razlika s obzirom na spol studenata i samostalnost stanovanja izvan roditeljskog doma, provedena je jednosmjerna analiza varijance.

Provjereni su preduvjeti za provođenje parametrijskog testiranja i utvrđeno je da su

rezultati na varijablama normalno distribuirani te da je više od 30 ispitanika u grupi.

Tablica 2.

Razlike u prilagodbi na studij u odnosu na spol i samostalnost stanovanja

Spol	M (SD)		F(df=1)	p
	Ž (n=33)	M (n=31)		
Akadska prilagodba	144,18 (25,50)	146,90 (12,67)	0,29	0,59
Emocionalna prilagodba	140,85 (27,19)	121,35 (33,84)	6,49	0,01
Socijalna prilagodba	54,57 (12,95)	54,29 (9,09)	0,01	0,92
Samostalnost stanovanja	S roditeljima (n=31)	Samostalno (n=33)		
Akadska prilagodba	144,16 (24,60)	146,75 (15,28)	0,26	0,61
Emocionalna prilagodba	140,80 (28,06)	122,57 (33,14)	5,60	0,02
Socijalna prilagodba	55,61 (11,35)	53,33 (11,04)	0,66	0,42

Kao što je iz tablice 2. vidljivo, bolju emocionalnu prilagodbu imaju studentice s invaliditetom u odnosu na studente, kao i studenti koji žive s roditeljima u odnosu na studente koji stanuju samostalno. Studentice s invaliditetom pokazuju bolju emocionalnu prilagodbu na studij, a nema statistički značajnih razlika u akademskoj i socijalnoj. Iako Baker (2004.) navodi da nisu dobivene spolne razlike u prilagodbi na studij u većini istraživanja, u dva hrvatska istraživanja dobivene su razlike. Suprotno ovim nalazima, Živčić-Bećirević i suradnici (2007.) utvrdili su bolju emocionalnu prilagodbu muških studenata, kao i Miller i sur. (1990.). Mladići i djevojke različito doživljavaju studiranje i razinu stresa u socijalnim odnosima (Lee i sur., 2002.). Očekivano, moguća slabija emocionalna prilagodba na studij djevojaka uslijed negativnih stavova muških kolega i profesora (Sands, 1998.), kao i zbog nižeg samopouzdanja i asertivnosti nije potvrđena.

Također, bolju emocionalnu prilagodbu imaju studenti koji žive s roditeljima u odnosu na one koji žive u studentskom domu ili samostalno. Studenti s invaliditetom,

kao i njihovi vršnjaci bez invaliditeta, imaju potrebu za osamostaljivanjem, završavanjem školovanja, zapošljavanjem i prilagođavanjem na radnu ulogu na putu prema ekonomskoj neovisnosti i stvaranju vlastite obitelji (Brković, 2011.). Upravo ova životna dob, rana zrelost znači prihvaćanje zahtjeva odrasle dobi i prilagođavanje na nju. U kvalitativnoj studiji Urbanc (2014.: 32), student s invaliditetom navodi da je »veliki dio upisao faks« jer u »njihovim mjestima (...) nema života«, dok »u studentskom domu (...) imaju nekakvu pomoć, medicinsku sestru (...), nekakvo društvo«. Studenti s invaliditetom koji žive u studentskim domovima u 4 najveća sveučilišta u Hrvatskoj i Srbiji pokazuju slabiju emocionalnu prilagodbu, što indicira značaj obiteljske podrške. Livneh i Wilson (2003.) navode da su djelotvorne strategije suočavanja sa stresom usmjerene na problem i traženje socijalne potpore za studente s invaliditetom iste one strategije koje značajno olakšavaju prilagodbu na studentski život svim ostalim studentima. Iako, Wintre i Yaffe (2000.) navode da novi izazovi studentskog života, posebno kod studenata s inva-

lidity, mogu rezultirati emocionalnom neprilagođenošću, depresivnošću i ozbiljnim zdravstvenim problemima koji dovode do odustajanja od studiranja. Martinez i Sewell (2000.) to opovrgavaju. Navode da većina studenata s kroničnim bolestima i invaliditetom ima razvijene strategije suočavanja s problemima pri upisu studija, nalik ostalim studentima, i nema razlika u pojavnosti, primjerice, simptoma depresije.

Kako bi se provjerila povezanost dimenzija prilagodbe na studij teorijski verificiranih pokazatelja kao što su spol, dob, akademsko obrazovanje roditelja i društveni status, te onih specifično vezanih uz invaliditet, kao što su samostalnost u stanovanju, koja je složenije pitanje kad se radi o studentima s invaliditetom, te doživljaj invaliditeta i obiteljske podrške, provedena je hijerarhijska regresijska analiza.

Percepcija invaliditeta i podrške obitelji kao moderator prilagodbe na studij

U hijerarhijskoj regresijskoj analizi akademska, emocionalna i socijalna prilagodba

na studij uključene su kao zavisne varijable, dok su kao nezavisne varijable u prvom koraku uključeni spol (0=ženski, 1=muški), dob (kontinuirana varijabla), akademsko obrazovanje majke (0=ne, 1=da) i percepcija obiteljskog društvenog statusa (0=nizak, 1=visok), a u drugom koraku tri prediktora povezana s utjecajem invaliditeta na studiranje, i to samostalnost u stanovanju (0=žive u roditeljskom domu, 1=samostalno stanuju u studentskom domu ili stanu), doživljaj da invaliditet ometa studiranje (0=ne, 1=da) i neophodnost podrške obitelji tijekom studiranja (0=ne, 1=da). U prvom koraku regresijske analize uneseni su prediktori teorijskog modela temeljenog na dosadašnjim istraživanjima, a u drugom prediktori povezani s invaliditetom koji mogu dati novi doprinos. Utvrđeno je da u sva tri modela nema multivarijatnog ekstremnog rezultata (sve Cook. Dist<1) te da prediktori nisu kolinearni (za svaki prediktor VIF <10). Rezultati su prikazani u tablici 3.

Tablica 3.

Rezultati regresijske analize u predikciji prilagodbe na studij studenata s invaliditetom

Prilagodba	Akademska		Emocionalna		Socijalna	
	1	2	1	2	1	2
Model (korak)						
Prediktori	β	β	β	β	β	β
Dob	-0,33*	-0,34*	-0,09	-0,06	-0,36**	-0,31**
Spol	0,08	0,05	-0,28*	-0,13	0,04	0,10
Društveni status obitelji	0,24	0,20	0,13	0,26*	0,37**	0,37**
Akademsko obrazovanje majke	-0,25*	-0,22	0,01	-0,10	-0,42***	-0,42***
Samostalno stanovanje		0,03		-0,25*		-0,18
Invaliditet ometa studiranje		-0,08		0,32**		0,21*
Neophodna podrška obitelji u studiranju		0,12		-0,26*		0,24*
R ²	0,19	0,21	0,11	0,31	0,35	0,50
F for R ²	3,28*	2,01	1,75	3,50**	7,73***	7,58***

*p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

U prvom koraku značajni prediktori bolje akademske prilagodbe su dob i akademsko obrazovanje majke. Dakle, studenti s invaliditetom niže kronološke dobi i čije majke nisu akademski obrazovane bolje su akademski prilagođeni. U prvom koraku model je statistički značajan i objašnjava 19% varijance zavisne varijable. Nakon unošenja varijabli povezanih sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje (samostalnost stanovanja, doživljaj invaliditeta smetnjom za studiranje kao i neophodna podrška obitelji za studij) u drugom koraku objašnjeno je dodatnih 1% varijance zavisne varijable i model više nije statistički značajan, iako je blizu granice statističke značajnosti ($p=0,07$). Niža dob ostaje i dalje statistički značajan prediktor akademske prilagodbe, a neakademsko obrazovanje majke prestaje biti značajan prediktor. Odnosno, stanuje li student samostalno ili s roditeljima, doživljava li invaliditet smetnjom u studiranju i smatra li da mu je neophodna podrška u obitelji tijekom studija nije povezano s njegovom akademskom prilagodbom na studij, odnosno savladavanjem akademskih obveza, kvalitetom njegovih uradaka, navikama učenja, stavovima prema studiju, dolaženjem na nastavu i slično.

Hijerarhijskom regresijskom analizom istih prediktora objašnjeno je 31% zajedničke varijance emocionalne prilagodbe studenata s invaliditetom. Prediktori iz prvog bloka objašnjavaju 11% zajedničke varijance zavisne varijable. Značajan prediktor u prvom bloku je spol studenta s invaliditetom, odnosno ženski spol pozitivan je prediktor emocionalne prilagodbe. U drugom bloku, povrh prediktora iz prvog bloka, pridruženi su prediktori povezani sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje. Prediktori dodani u drugom bloku objašnjavaju dodatnih 20% zajedničke varijance zavisne varijable, što je statistički

značajno povećanje objašnjene varijance u odnosu na prvi blok. Svi prediktori drugog bloka su statistički značajni prediktori emocionalne prilagodbe. Uslijed supresija efekta spol prestaje biti značajan prediktor, a društveni status iz prvog koraka postaje pozitivan prediktor emocionalne prilagodbe. Doživljaj invaliditeta smetnjom u studiranju je pozitivan prediktor, a samostalnost u stanovanju i podrška obitelji su negativni prediktori emocionalne prilagodbe. Studenti koji stanuju u studentskim domovima ili samostalno u stanovima izvan roditeljskog doma pokazuju slabiju emocionalnu prilagodbu od studenata s invaliditetom koji žive s roditeljima, kao i studenti koji smatraju da bez obiteljske podrške ne mogu studirati. Bolju emocionalnu prilagodbu pokazuju studenti s invaliditetom koji smatraju da ih invaliditet ometa u studiranju.

U modelu socijalne prilagodbe isti prediktori objašnjavaju ukupno 50% zajedničke varijance zavisne varijable. U prvom koraku objašnjeno je 35% zavisne varijable i funkcija je statistički značajna. Dob, društveni status i akademsko obrazovanje majke značajni su prediktori socijalne prilagodbe u prvom koraku. Niža kronološka dob studenata s invaliditetom i neakademsko obrazovanje majke negativni su prediktori, a društveni status pozitivan prediktor socijalne prilagodbe. Povrh ovih prediktora, u drugom bloku percepcija invaliditeta i podrške obitelji postaju statistički značajni prediktori socijalne prilagodbe studenata s invaliditetom na studij, koji objašnjavaju dodatnih 15% zajedničke varijance zavisne varijable. Prediktori iz prvog koraka ostaju statistički značajni prediktori socijalne prilagodbe studenta s invaliditetom.

Na akademsku prilagodbu studenata s invaliditetom ne utječu prediktori povezani sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje, već mlađa dob i neakademsko obrazovanje majke. Iako Pavić i Vuke-

lić (2008.) navode da akademsko obrazovanje roditelja utječe na bolju akademsku prilagodbu, ovi nalazi to ne potvrđuju. U interpretaciji rezultata dobi studenata s invaliditetom treba istaknuti kako su u ovom uzorku studenti s invaliditetom prosječne dobi od 25 godina s prosječnim raspršenjem od 4,44 godine, pri čemu najmlađi student ima 20, a najstariji 40 godina. U istraživanju Živčić-Bećirević i suradnika (2007.) studentska dob kreće se od 18 do 29 godina, s prosječnih 20,4 godine. Niža kronološka dob studenata s invaliditetom prediktor je bolje akademske i socijalne prilagodbe, moguće upravo zbog izuzetno širokog dobnog raspona studentske populacije s invaliditetom u ovom istraživanju.

U analizi prediktora emocionalne prilagodbe uočava se da jedino percepcija višeg društvenog statusa obitelji, iz koje student potječe, objašnjava njegovu bolju emocionalnu prilagodbu. Socioekonomski status utječe na socijalno funkcioniranje, a siromaštvo i nizak socioekonomski status obitelji prediktori su slabije razine psihosocijalnog funkcioniranja djeteta, a posebno mladih (McLoyd, 1998.). Društveni status je jednako tako prediktor i bolje socijalne prilagodbe, o čemu treba promišljati uzimajući u obzir činjenicu da osobe s invaliditetom i njihove obitelji spadaju u rizičnu skupinu za siromaštvo. Njihov socioekonomski status je loš, a životne mogućnosti ograničene, iako se u posljednje vrijeme njihove poteškoće počinju detaljnije proučavati (Leutar, 2006.). Stoga, Leutar i Oršulić (2015.) ističu važnost pružanja socijalne podrške roditeljima i obiteljima, osobito institucionalne koja je najmanje zastupljena. U visokoškolskom obrazovanju podrška se može osigurati kroz dodatna financijska sredstva, opremu i pomagala, nastavni materijal, prijevoz, smještaj i slično kako bi kompenzirala slabiji socioekonomski status studenata s invaliditetom.

Sva tri prediktora povezana sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje objašnjavaju emocionalnu prilagodbu studenata s invaliditetom na studij, od kojih samo samostalnost u stanovanju ne objašnjava socijalnu prilagodbu. Invaliditet je neosporno povezan sa zahtjevnim i otežanim uvjetima odrastanja. Mladi s invaliditetom, kao i njihovi vršnjaci, usprkos zdravstvenim teškoćama suočavaju se sa zahtjevima odrastanja i usvajanjem kompleksnih ponašanja koje društvo pred njih postavlja (Perić i sur., 2012.). Na emocionalni razvoj mladih s invaliditetom utječe razvojna teškoća i način prihvatanja svoje teškoće. Wehmeyer i Metzler (1995., prema Schuster i sur., 2003.) navode da mladi s invaliditetom imaju nižu razinu samopouzdanja važnog za razvoj identiteta i emocionalne zrelosti, dok Urbanc i suradnici (2014.) govore o iskustvu prihvatanja invaliditeta na kontinuumu od nepovoljnog ishoda u kojem invaliditet doprinosi razvoju neučinkovitih obrazaca ponašanja kao što je to npr. naučena bespomoćnost, do povoljnog ishoda, odnosno psihosocijalne otpornosti. Bolje su emocionalno i socijalno prilagođeni oni studenti s invaliditetom koji smatraju da bi i bez roditeljske podrške mogli studirati. Osobe s invaliditetom ističu da je za njihovo samopoštovanje važno imati kontrolu nad svojim životom, a ne da netko drugi donosi odluke umjesto ili za njih (Ward, 1996.). Nadovezujući se na rečeno, razvojna teškoća osim što utječe na dijete, utječe također na roditeljsku percepciju i razinu zabrinutosti za njegov život i samostalnost. »Sindrom vulnerabilnog djeteta« označava kompleks emocionalnih i razvojnih poremećaja kod mladih koji odrastaju u obiteljskoj atmosferi pritajenog straha za njihov život (Gjurić, 1991.). Navode da takva obiteljska atmosfera dovodi do loše slike o sebi, tjeskobe, emocionalne ovisnosti, smanjenog samopoštovanja,

neprilagođenosti, pojačanog straha i nesigurnosti u sebe i svoje mogućnosti. Prilagodbu može otežati nedostatak socijalnog iskustva u brojnim životnim situacijama zbog roditeljskog prezaštićivanja (Baftiri, 2003.). Dakle, bolju emocionalnu prilagodbu objašnjava s jedne strane mišljenje studenata da im nije neophodna podrška obitelji u studiranju, a s druge strane činjenica da stanuju u roditeljskom domu. Oni studenti koji zbog studija promijene prebivalište, na početku studija pokazuju veći stupanj depresivnosti i usamljenosti (Lacković-Grgin, 2000.; Ivanov 2008.; Živčić-Bećirević i sur., 2007.). Ukoliko postoje i značajne prepreke u okolini, kao i nedostatak socijalne podrške, teškoće s kojima se suočavaju studenti s invaliditetom mogu značajno utjecati na kvalitetu života, a negativno na psihičko zdravlje (Jokić-Begić, 2013.). Mladi s invaliditetom ostaju duže u obitelji koja ima značajnu ulogu u njihovom životu i podrška obitelji ne smanjuje se u mladenaštvu kad uobičajeno više nije potrebna i kad se razvija identitet u skladu s vlastitim samoodređenjem (Nurmi i sur., 1994.; Lehmann, 1998.; Trad, 1993., prema Witney-Thomas i Moloney, 2001.). Duže ostajanje u obitelji karakteristično je za mlade s invaliditetom koji koriste invalidska pomagala za kretanje ili tuđu pomoć, najčešće upravo roditeljsku za mnoge dnevne aktivnosti. Kao svakoj mladoj osobi, i njima je važno osamostaljenje i sloboda u vršnjačkim i drugim interakcijama koja je ograničena zbog vezanosti uz roditelje kao pomagače, zbog čega su izloženi većoj socijalnoj kontroli roditelja i gotovo potpunom uvidu u njihov život. Na taj način studenti s invaliditetom koji žive s roditeljima i trebaju njihovu intenzivnu fizičku podršku zbog, primjerice, fizičke imobilnosti ne mogu ili otežano zadovoljavaju potrebu za osamostaljivanjem. U ovom istraživanju u roditeljskom domu žive

samo studenti s invaliditetom u četiri velika grada, što ukazuje na moguću povezanost s kvalitetom ranijeg obrazovanja ovih studenata i višom razinom socijalne uključenosti u većim gradovima. U budućim istraživanjima treba provjeriti moguće medijacijske efekte stanovanja u roditeljskom domu. Zaključno, manju razinu emocionalnih i zdravstvenih teškoća u studiranju i višu razinu samopouzdanja imaju studenti koji žive u roditeljskom domu, invaliditet doživljavaju s određenom dozom realnosti i izvještavaju o njemu u kontekstu prepreke u nošenju s izazovima studentskog života te imaju samopouzdanje u osobne mogućnosti u studiranju i ne smatraju da im je neophodna podrška obitelji za uspješno studiranje. Slično, ovi studenti neovisno o stanovanju pokazuju bolju socijalnu prilagodbu, odnosno više interakcija s kolegama i uključenost u izvannastavne aktivnosti na fakultetu. Socijalno su prilagođeniji oni studenti koji percipiraju viši društveni položaj i čije majke nemaju akademsko obrazovanje. Dobiveni kontraintuitivni nalaz više razine socijalne prilagodbe studenata s invaliditetom čije majke imaju završeno srednjoškolsko ili niže obrazovanje, moguće je samo hipotetički interpretirati. Pretpostavku da majke s fakultetskim obrazovanjem više pažnje posvećuju razvoju akademskih vještina kod djeteta radi nastavka školovanja, a majke bez završenog fakulteta razvoju socijalnih vještina, potrebno je provjeriti daljnjim analizama povezanosti stručne spreme majke i zaposlenosti i mogućim moderatorskim efektima.

Socioekonomski status obitelji značajan je prediktor socijalne prilagodbe na studij jer je kvaliteta socijalnog funkcioniranja primarne obitelji preduvjet razvoja kvalitetnih socijalnih odnosa s okolinom. Također, istraživanja upućuju na povezanost obrazovanja i razvoja socijalnih odnosa u obitelji sa zadovoljavajućom percep-

cijom obiteljske kohezivnosti koja je vrlo značajna za ostvarivanje i razvijanje kvalitetnih socijalnih odnosa u okolini. Rožman (2007.) ističe da je podrška koju osoba s invaliditetom dobiva od roditelja najznačajnija, a podrška od strane bliskih osoba značajna u socijalnoj prilagodbi na okolinu. Mehanizam putem kojega bi odvajanje od obitelji moglo doprinijeti boljoj socijalnoj prilagodbi studenata nije dovoljno objašnjen. Astor i suradnici (1999.) navode da mladi s invaliditetom nemaju toliku podršku vršnjaka kao mladi bez invaliditeta, a zbog utjecaja roditelja, posebno majki kod mladih s invaliditetom sporije se razvija potreba za uspostavljanjem socijalnih veza s okolinom. Langhinrichsen-Rohling i suradnici (1997.) utvrdili su da je funkcioniranje primarne obitelji studenta još prije njegovog odlaska na studij glavni prediktor kvalitete socijalne podrške na studiju.

Ograničenja i moguća proširenja istraživanja

Najveće ograničenje istraživanja je broj studenata s invaliditetom koji je u njemu sudjelovao. Niska stopa sudjelovanja uvjetovana je, prema iskazima voditelja udruga i ureda za studente s invaliditetom, provođenjem istraživanja u vrijeme ispitnih rokova. Niska razina odaziva studenata s invaliditetom bila je u istraživanju Kiš-Glavaš (2014.), koja je prema iskazima studenata, uvjetovana izostankom pozitivnih implikacija ovakvih istraživanja na kvalitetu studiranja.

Nadalje, u budućim istraživanjima potrebno je proširiti prediktore kao što su godina studija, vrsta invaliditeta, objektivni pokazatelji uspješnosti studiranja i pružena formalna podrška u visokoškolskom sustavu, te subjektivna percepcija iste. U složenijom regresijskom modelu mogli bi se preciznije utvrditi prediktori i medijator-

ski efekti prilagodbe na studij studenata s invaliditetom.

ZAKLJUČAK

Podzastupljenost studenata s invaliditetom u visokoškolskom obrazovanju s jedne strane i značaj stjecanja akademskog zvanja kao preduvjeta za profesionalni razvoj i posljedično društveni i obiteljski život, usmjeravaju akademsku zajednicu na osiguravanje različitih mjera potpore kako bi ovi studenti uspješno studirali. Njihova prilagodba na studij prediktor je i uspješnosti studiranja i predmet ovog istraživanja. Studenti s invaliditetom imaju podjednaku razinu akademske, emocionalne i socijalne prilagodbe, a razlikuju se u odnosu na spol i samostalnost stanovanja. Bolje emocionalno prilagođene su studentice s invaliditetom i oni koji samostalno stanuju. Hijerarhijskom regresijskom analizom utvrđeno je da su dob i spol studenata s invaliditetom, akademsko obrazovanje majke i percepcija obiteljskog društvenog statusa te samostalnost u stanovanju, negativna percepcija invaliditeta i neophodnost podrške obitelji u studiranju prediktori nekih pojedinih dimenzija prilagodbe na studij studenata s invaliditetom. I to značajni prediktori bolje akademske prilagodbe su niža kronološka dob studenata s invaliditetom i neakademsko obrazovanje majke, dok varijable povezane sa specifičnim implikacijama invaliditeta na studiranje nisu. Potonje varijable su, povrh akademskog i društvenog habitusa obitelji, značajni prediktori emocionalne i socijalne prilagodbe na studij studenata s invaliditetom. Jednoznačno, percepcija invaliditeta kao ometajućeg faktora u studiranju moguće kao pokazatelj prihvaćanja invaliditeta je značajan prediktor bolje emocionalne i socijalne prilagodbe na studij, dok percepcija studenata s invaliditetom da mu je u studiranju neophodna podrška obitelji

objašnjava lošiju emocionalnu i bolju socijalnu prilagodbu na studij. Neosporno se ističe značaj pružanja psihosocijalne podrške u jačanju emocionalnih kapaciteta studenata s invaliditetom zbog zahtjeva i ograničenja povezanih s invaliditetom. U budućim istraživanjima na većem uzorku studenata s invaliditetom treba provjeriti postoji li povezanost ovih prediktora s pruženom stručnom podrškom u akademskom okruženju te imaju li oni medijacijski efekt u prilagodbi studenata s invaliditetom na studij.

LITERATURA

- Adams, K. S., & Proctor, B. E. (2010). Adaptation to college for students with and without disabilities: Group differences and predictors. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 22(3), 166-181. Available at <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ906691.pdf>
- Akšić, A. (2013). *Mali broj studenata sa invaliditetom na srpskim fakultetima*. EURACTIV. Dostupno na <http://www.euractiv.rs/ljudskoprava/5614-mali-broj-studenata-sa-invaliditetom-na-srpskim-fakultetima>
- Astor, R. A., Meyer, H. A., & Behre, W. J. (1999). Unowned places and times: Maps and interviews about violence in high schools. *American Educational Research Journal*, 36(1), 3-42. <https://doi.org/10.3102/00028312036001003>
- Baftiri, Đ. (2003). *Osobna i socijalna prilagodba u adolescenata s napredujućom tjelesnom invalidnosti* (magistarski rad). Medicinski fakultet, Zagreb.
- Baker, R. W. (2004). *Research using The Student adaptation to College Questionnaire (SACQ)*. Available at <https://www.mtholyoke.edu/courses/shilkret/baker/BakerSACQ.MS.doc>
- Baker, R. W., & Siryk, B. (1999). *Student adaptation to College Questionnaire Manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Barišin, A., Bednjak, T., & Vuletić, G. (2011). Health-related quality of life of women with disabilities in relation to their employment status. *Croatian Medical Journal*, 52(4), 550-556. <https://doi.org/10.3325/cmj.2011.52.550>
- Bošković, S., & Rinčić, I. (2014). Visoko obrazovanje studenata s invaliditetom u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 485-511. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.40>
- Bologna Follow-Up Group. (2007). *Bologna Process Working Group on social dimension and data on mobility of staff and students in participating countries*. Available at www.ehea.info/Uploads/Seminars/reader.pdf
- Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj u obrazovanju.
- Consolvo, C. (2002). Building student success through enhanced coordinated student services. *Journal of College Student Development*, 43(2), 284-287.
- Clancy, P. (2010). Measuring access and equity from a comparative perspective. In H. Eggins (Ed.), *Access and Equity. Comparative Perspectives* (pp. 69-102). Rotterdam: Sense Publishers.
- Divjak, B., Horvatek, R., & Vidaček-Hainš, V. (2008). *Politike jednakog pristupa visokom obrazovanju i njihova implementacija u suradnji svih dionika društva (1. dio)*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja. Dostupno na <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/kolumna/socijalno-neosjetljive-prakse/>
- Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. (2010). *Focus on higher education in Europe 2010: The impact of the Bologna Process*. Available at http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/122EN.pdf
- EQUI-ED (2012). *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji (2012). Studija zatečenog stanja*. Dostupno na http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/1368/2975_studija_zatecenog_stanja.pdf
- Europska komisija & Sveučilište u Zagrebu. (2010). *Tempus projekt: Education for Equal Opportunities at Croatian Universities - EduQuality, 2010*. Dostupno na www.eduquality-hr.com
- Europska unija. (2009). *Povelja Europske unije o temeljnim pravima*. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A12007P>

- Eurostat. (2009). *The Bologna Process in higher education in Europe. Key indicators on the social dimension and mobility*. Available at http://media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/90/7/2009_Eurostat_Eurostudent_social_dimension_and_mobility_indicators_594907.pdf
- Eggins, H. (2010). Introduction: Access and equity: The issues. Changing inequalities: The necessity for research. In H. Eggins, (Ed.), *Access and Equity. Comparative Perspectives* (pp. 1-9). Rotterdam: Sense Publishers.
- Farnell, T., Doolan, K., Matković, T., & Cvitan, M. (2011). *Socijalna i ekonomska slika student-skog života u Hrvatskoj. Nacionalno izvješće EUROSTUDENT za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.
- Farnell, T., & Kovač, V. (2010). Uklanjanje nepravednosti u visokom obrazovanju: prema politici "proširivanja sudjelovanja" u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 257-275. <https://doi.org/10.3935/rsp.v17i2.916>
- Fleischer, A., Adolffson, M., & Granlund, M. (2013). Students with disabilities in higher education - perceptions of support needs and received support: a pilot study. *International Journal of Rehabilitation Research*, 36(4), 330-348. <https://doi.org/10.1097/MRR.0b013e328362491c>
- Gerdes, H., & Mallinckrodt, B. (1994). Emotional, social, and academic adjustment of college students: A longitudinal study of retention. *Journal of Counseling and Development*, 72(3), 281-288. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1994.tb00935.x>
- Gjurić, G., Barić, I., & Župančić, V. (1991). Roditelji i febrilno dijete. *Radovi Medicinskog fakulteta u Zagrebu*, 32(1), 61-66.
- Hechanova-Alampay, R., Beehr, T. A., Christiansen, N. D., & Van Horn, R. K. (2002). Adjustment and strain among domestic and international student sojourners: A longitudinal study. *School Psychology International*, 23(4), 458-474. <https://doi.org/10.1177/0143034302234007>
- Heppner, P. P., & Neal, G. W. (1983). Holding up the mirror: Research on the roles and functions of counselling centers in higher education. *The Counseling Psychologist*, 11(1), 81-89. <https://doi.org/10.1177/0011000083111014>
- Ivanov, L. (2008). *Značenje opće, akademske i socijalne samoefikasnosti te socijalne podrške u prilagodbi studiju* (magistarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Jalovec, D., & Moisey, S. (2015). *Students with disabilities in online higher education: A systematic literature review*. Conference paper at Education and Innovation Research Symposium, June 11-13, Edmonton, Canada. Available at https://www.researchgate.net/publication/289588168_Students_with_disabilities_in_online_higher_education_A_systematic_literature_review
- Jokić-Begić, N. (ur.). (2013). *Studenti s invaliditetom. Psihosocijalne potrebe studenata. Zbirka priručnika*, br. 8. Zagreb: Sveučilište. Dostupno na <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/centar-za-savjetovanje-i-podrsku-studentima/podrska-sveucilism-osoblju/>
- Kiš-Glavaš, L. (2009). Aktivnosti i prepreke u zasnivanju radnog odnosa za osobe s invaliditetom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(1), 63-72. <http://hrcak.srce.hr/45633>
- Kiš-Glavaš, L. (2014). Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu – kvantitativno istraživanje. U T. Uzun (ur.), *Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu. Izvješće o istraživanju*. Zagreb: Hrvatski savez gluho-slijepih osoba Dodir.
- Kiš-Glavaš, L., & Novak Žižić, V. (2013). Rezultati i doprinosi Tempus projekta EduQuality, UNIQUINFO. *Novosti Ureda za upravljanje kvalitetom*, br. 4. Zagreb: Sveučilište.
- Konvencija o pravima djeteta. *Službeni list SFRJ*, br. 15/1990.
- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 6/2007, 3/2008, 5/2008.
- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. *Narodne novine*, br. 18/1997, 619/1999, 14/2002, 13/2003, 9/2005, 1/2006, 2/2010.
- Koucký, J., Bartušek, A., & Kovařovic, J. (2010). *Who gets a degree? Access to tertiary education in Europe 1950-2009*. Prague: Faculty of

- Education, Education Policy Centre, Charles University in Prague.
- Kukić, M. (2008). *Osobni i okolinski resursi ako odrednice prilagodbe bruoša na studij* (magistarski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K., & Sorić, I. (1997). Korelati prilagodbe studiju tijekom prve godine. *Društvena istraživanja*, 6(30-31), 461-475. <http://hrcak.srce.hr/31608>
- Langhinrichsen-Rohling, J., Larsen, A. E., & Jacobs, J. E. (1997). Retrospective reports of the family of origin environment and the transition to college. *Journal of College Student Development*, 38(1), 49-61.
- Lapsley, D. K., Rice, K. G., & Shadid, G. E. (1989). Psychological separation and adjustment to college. *Journal of Counseling Psychology*, 36(3), 286-294. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.36.3.286>
- Lee, R. M., Keough, K., & Sexton, J. D. (2002). Social connectedness, social appraisal and perceived stress in college women and men. *Journal of Counseling and Development*, 80(3), 355-361. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2002.tb00200.x>
- Leutar, Z. (2006). Osobe s invaliditetom i siromaštvo. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3-4), 293-308. <https://doi.org/10.3935/rsp.v13i3.428>
- Leutar, Z., & Oršulić, V. (2015). Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima s djecom s teškoćama u razvoju. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 153-176. <https://doi.org/10.3935/rsp.v22i2.1219>
- Livneh H., & Wilson L. M. (2003). Coping strategies as predictors and mediators of disability-related variables and psychosocial adaptation: An exploratory investigation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 46(4), 194-208. <https://doi.org/10.1177/003435520304600401>
- Madriaga, M., Hanson, K., Heaton, C., Kay, H., Newitt, S., & Walker, A. (2010). Confronting similar challenges? Disabled and nondisabled students' learning and assessment experiences. *Studies in Higher Education*, 35(6), 647-658. <https://doi.org/10.1080/03075070903222633>
- Martinez, R., & Sewell, K. W. (2000). Explanatory style as a predictor of college performance in students with physical disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 66(1), 30-36.
- Miller, C. D., Finley, J., & McKinley, D. L. (1990). Learning approaches and motives: Male and female differences and implications for learning assistance programs. *Journal of College Student Development*, 31(2), 147-154.
- Miočić-Stošić, M. (2012). *Povezanost ispitne anksioznosti i akademske prilagodbe* (završni rad). Odjel za psihologiju, Zadar.
- McNulty, K. L. A. (2014). *Adjustment to college among lower division students with disabilities: An exploratory study* (Doctoral dissertation). Portland State University.
- McLoyd, V. (1998). Socioeconomic disadvantage and Ahil development. *American Psychologist*, 53(2), 185-204. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.185>
- Novak, V., Petković, M., & Buhin Lončar, L. (ur.). (2012). *Studenti s invaliditetom. Mentorstvo i konzultacije. Zbirka priručnika, br. 5*. Zagreb: Sveučilište. Dostupno na <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/centar-za-savjetovanje-i-podrsku-studentima/podrska-sveucilisnom-osoblju/>
- Pavić, Ž., & Vukelić, K. (2009). Socijalno podrijetlo i obrazovne nejednakosti: istraživanje na primjeru osječkih studenata i srednjoškolaraca. *Revija za sociologiju*, 40[39](1-2), 53-70. <http://hrcak.srce.hr/39824>
- Perić, M., Osmančević Katkić, L., & Fulgosi Marnjak, R. (2013). Pogledi na budućnost adolescenata s teškoćama u razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(1), 92-108. <http://hrcak.srce.hr/104214>
- Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom. (2012). *Izješće Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom*. Dostupno na <http://www.posi.hr/index.php?limitstart=24>
- Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom. (2013). *Izješće Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom*. Dostupno na <http://www.posi.hr/index.php?limitstart=24>
- Rice, K. G. (1992). Separation-individuation and adjustment to college: A longitudinal study. *Journal of Counseling Psychology*, 39(2), 203-213. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.39.2.203>

- Redmond, P. (2006). Outcasts on the inside: Graduates, employability and widening participation. *Tertiary Education and Management*, 12(2), 119-135. <https://doi.org/10.1080/13583883.2006.9967163>
- Rozman, B. (2007). Utjecaj u zajednici utemeljene rehabilitacije na kompetentnost deinstucionaliziranih osoba s intelektualnim teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43(2), 67-81. <http://hrcak.srce.hr/26370>
- Sands, R. G. (1998). Gender and the perception of diversity and intimidation among university students. *Sex Roles*, 39(9), 801-815. <https://doi.org/10.1023/A:1018868303446>
- Schultheiss, D. E., & Blustein, D. L. (1994). Role of adolescent-parent relationships in college student development and adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 41(2), 248-255. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.41.2.248>
- Shuster, J., Timmons, J. C., & Moloney, M. (2003). Barriers to successful transition for young adults who receive SSI nad their families. *Career Development for Exceptional Individuals*, 26(1), 47-66. <https://doi.org/10.1177/088572880302600104>
- Skočić Mihić, S. (2011). *Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (doktorska disertacija). Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
- Skočić Mihić, S., & Pinoza Kukurin, Z. (2009). Teškoće pri zapošljavanju i radu osoba s oštećenjima vida percipirane od strane poslodavaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(1), 51-62. <http://hrcak.srce.hr/45638>
- Tarandek, T. (2008). Postoji li povezanost između stupnja motoričkog poremećaja i kvalitete obiteljskog života kao žena?. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 111-118. <http://hrcak.srce.hr/30726>
- Ujedinjeni narodi. (1948). *Opća deklaracija o ljudskim pravima*. Dostupno na <http://wp.ffzg.unizg.hr/hre-edc/files/2015/02/Zbirka-me%C4%91unarodnih-i-doma%C4%87ih-dokumenata.pdf>
- United Nations. (1993). *Standard Rules for Equalisation of opportunities for persons with disability*. New York: UN.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1990). *World Declaration on Education for All and Framework for action to meet basic learning needs*. Paris: UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1994). *The Salamanca Statement and Framework on special needs education*. Paris: UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2000). *World Education Forum – The Dakar Framework for Action*. Paris: UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring access to education for all*. Paris: UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2010). *The right to education*. Paris: UNESCO.
- Urbanc, K., Laklija, M., Milić Babić, M., & Branica, V. (2014). *Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu. Izveštaje o istraživanju*. Zagreb: Hrvatski savez gluhoslijepih osoba Dodir.
- Vlada Republike Hrvatske (2013). *Prijedlog strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije* (radni materijal). Dostupno na http://www.finhed.org/media/files/01-Strategija_OZT-Radni_materijal_rujan_2013.pdf
- Vrhovski, I., Fratrić Kunac, S., & Ražić, M. (2012). Akademska i socijalna prilagodba na studij na primjeru studenata privatnog visokog učilišta. *Praktični menadžment*, 3(1), 34-40. <http://hrcak.srce.hr/96962>
- Ward, M. J. (1996). Coming of age in the age of self-determination: A historical and personal perspective. In D. J. Sands & M. L. Wehmeyer (Eds.), *Self-determination across the lifespan: Independence and choice for people with disabilities* (pp. 1-16). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Wills, T. A., & Shinar, O. (2000). Measuring perceived and received social support. In S. Cohen, L. G. Underwood & B. H. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists* (pp. 86-135). Oxford: Oxford University Press.

- Wintre, M. G., & Yaffe, M. (2000). First-year students' adjustment of university life as a function of relationships with parents. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 9-37. <https://doi.org/10.1177/0743558400151002>
- Witney-Thomas, J., & Moloney, M. (2000). „Who I am and what I want“: Adolescents self-definition and struggles. *The Council for exceptional Children*, 67(3), 375-389. <https://doi.org/10.1177/001440290106700306>
- Živčić-Bećirević, I., Smojver-Ažić, S., Kukić, M., & Jasprica, S. (2007). Akademska, socijalna i emocionalna prilagodba na studij s obzirom na spol, godinu studija i promjenu mjesta boravka. *Psihologijske teme*, 16(1), 121-140. <http://hrcak.srce.hr/20537>

Summary

ADJUSTMENT TO COLLEGE WITH REGARD TO SOME CHARACTERISTICS OF STUDENTS WITH DISABILITIES

Sandra Bošković

Faculty of Health Studies
University of Rijeka
Rijeka, Croatia

Danijela Ilić-Stošović

Faculty for Special Education and Rehabilitation
University of Belgrade
Belgrade, Serbia

Sanja Skočić-Mihić

Faculty of Teacher Education Rijeka
University of Rijeka
Rijeka, Croatia

It is indisputable that higher education plays an important role in the professional and personal development of people with disabilities and their social inclusion. Although the rate of students with disabilities is rising, their academic success is lower compared to students without disabilities. It depends on a number of demographic characteristics, as well as those associated with disabilities. The aim of this study was to explore the students with disabilities' adjustment to higher education and its predictors: age and gender of students with disabilities, mothers' academic education, social status, the degree of independence in everyday life, experience of disability and family support during the study.

The convenience sample of 64 students with disabilities from the two largest universities in Croatia and two in Serbia was included. The Student Adaptation to College Questionnaire (SACQ) was used, and good psychometric characteristics were confirmed on this sample. Students with disabilities are academically and socially adapted to the study similarly to their peers without disabilities, and they show lower levels of emotional adaptation, particularly female students. Hierarchical regression analysis showed that the lower chronological age of students with disabilities and mothers' non-academic education predict better academic adaptation. The variables associated with the specific implications of disability on studying do not explain the academic, but emotional and social adaptation. On the top of higher social status of the families, students who see disability as an obstacle to studying are better emotionally and socially adapted. If they believe that family support is essential during their study, they will demonstrate a weaker emotional and better social adaptation to college.

In conclusion, due to the requirements and constraints associated with disabilities affecting the lower level of emotional adaptation, psychosocial support in higher education should be focused on strengthening the emotional capacity of students with disabilities.

Key words: higher education, students with disabilities, adjustment to the study, inclusion.